

neovisno o željama, potrebama i stajalištima pojedinaca«. One se zadovoljavaju javnopravnim prihodima na razini svake društveno-političke zajednice, u pravilu njezinim izvornim prihodima te vrste uz primjenu budžetske metode. One druge, pak, takve su potrebe »[...] za čije su zadovoljavanje zainteresirani kako pojedinci tako i određeni krug korisnika«. Njihov udio u cjelokupnim društvenim potrebama veći je od udjela općedruštvenih potreba, one se zadovoljavaju doprinosima (koji se bitno razlikuju od doprinosa kakve poznaje financijska teorija), ali i naknadama i drugim davanjima, i to putem samoupravnih interesnih zajednica, metodom koja nije ni budžetska, ni tržišna, nego specifična — slobodnom razmjenom rada.

Ta podjela na dvije vrste društvenih potreba od kojih se svaka od njih zadovoljava drugom vrstom prihoda, pa i drugom metodom, najznačajnija je novina na tom području.

Oba djela, ono dra Herkova i ono prof. dra Jelčića jedinstvena su na našem području. O genezi financijske znanosti u nas do sada nismo imali objavljenih radova tog opsega. Stoga, i jednom i drugom autoru treba odati priznanje što su se prihvatili izuzetno složenog i dugotrajnog posla, a zatim ga i odlično obavili. Njihovi će radovi naići na veliku primjenu ne samo kod stručnjaka iz javnih financija i financijskog prava, nego i kod povjesničara, pravnika i ekonomista, doktoranata i studenata iz pravne i ekonomske oblasti društvenog usmjerenja i mnogih drugih koji se zanimaju našom prošlošću.

Olivera Lončarić-Horvat

Socijalistička misao u Srbiji od prvih socijalista do socijalističke revolucije. Zbornik SOCIJALISTIČKA MISAO U SRBIJI, Beograd 1985, 256+253 str.

Dvije knjige spomenutog zbornika mogu biti zanimljive i istraživačima povijesti socijalizma na našem prostoru i širem krugu čitatelja.

Zbornik je znanstveno-popularna hrestomatija, pogodna za rad na općem i usmjerenom povijesnom obrazovanju, drugi zainteresirani čitatelji mogu njime proširivati svoje poznavanje povijesti socijalizma na jugoslavenskom prostoru (odrednica »[...] u Srbiji« upućuje na važan dio tog prostora, ali se sadržaj zbornika, što je razumljivo, ne ograničava isključivo na tu našu zemlju), dok će se stručno i znanstveno zainteresirani čitatelji koristiti njime usporedbeno — uz drugu, noviju i stariju, literaturu o toj složenoj temi. Zbornik je zajednički projekt Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva u Beogradu i Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije.

Obuhvaća prvu bitnu etapu povijesti socijalizma na našem prostoru — od početka socijalističke misli (u drugoj polovici 60-ih godina XIX st.) do razdoblja uoči jugoslavenske socijalističke revolucije (druga bi bitna etapa bila od otvaranja revolucionarnog procesa u narodnooslobodilačkom ratu 1941, i narednih godina, do suvremenosti revolucije).

To je važna značajka, jer je povijest socijalizma u literaturi rjeđe predočavana kao tako širok i jedinstveni proces dugog trajanja, a češće je dijeljena na prilično odvojene dijelove (do i od 1914, 1918, 1919. itd.). Iako je, npr., već »Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije«, objavljivan 1949—52. godine, obuhvatio u četiri toma (III—VI) od sedam građu o socijalističkom radničkom pokretu prije osnivanja KPJ¹, tek je »Povijest Saveza komunista Jugoslavije«, objavljena 1985, dala tom pokretu nedvojbeno ravnopravno mjesto, u prvom (doduše ponešto presažetom) od četiri osnovna dijela knjige.

Socijalistička misao u spomenutoj prvoj etapi ima dva bitna nosioca: socijaliste, u razdoblju jedinstvenog socijalističkog radničkog pokreta klasne i programski revolucionarne orijentacije do prvoga svjetskog rata i — nakon preobražaja socijalističkoga pokreta u ratu i nakon rata, uključujući diferencijaciju i rascjep u pokretu — pripadnike komunističkoga pokreta u razdoblju između dva svjetska rata. Misao desnih socialista toga razdoblja — onih koji to ostaju do kraja — ne ulazi u spomenuti proces dugog trajanja.

Zbornik ima dvije knjige, različitih priređivača: prvu, do 1918. godine, priredili su Jovan Dubovac i Mladen Vukomanović, a drugu, od 1918. do 1941. godine, Desanka Pečić i Đorđe Knežević. Moglo bi se poželjeti da je zbornik priređen kao jedinstvena cjelina, no i za ovo rješenje postoje dobri povijesni (značajne posebnosti tih razdoblja) i praktični razlozi.

Priređivači prve knjige odabrali su sedam ličnosti: iz kruga prvih socijalista, prije stvaranja organiziranog radničkog socijalističkog pokreta, Živojina Žujovića, Svetozara Markovića, Dimitrija — Mitu Cenića, Vasu Pelagića, a među prvacima Srpske socijaldemokratske partije Radovana Dragovića, Dimitrija Tucovića i Dušana Popovića. U tome nema iznenađenja — svi su ti ljudi nezaobilazni. Šteta, ipak, za još neke istaknute ličnosti. U iole širi izbor mogao bi, na primjer, ući Dragiša Lapčević. U novije vrijeme postignuti su zanimljivi rezultati u valorizaciji i revalorizaciji njegova opsežnog djela i djelovanja.²

Dok se Lapčević kasnije, od 1920, udaljio od socijalističkog pokreta lijeve, revolucionarne orijentacije (tj. od komunista), niz socijalista iz razdoblja do 1914. i 1918. razvio se u komuniste. U nešto drugačijoj koncepciji, koja ne bi bila zasnovana na užem, a relativno zaokruženom prikazu manjeg broja istaknutih ličnosti, ti bi socijalisti — budući komunisti — mogli imati mjesta i u prvoj knjizi. Dio se takvih mogućih sadržaja, u skladu s koncepcijom priređivača, ipak »krije« u drugoj knjizi. U njoj ćemo naći tekstove Filipa Filipovića i Živka Jovanovića objavljene prije prvoga svjetskog rata.

¹ Usp. Istorijski arhiv..., tom III, Socijalistički pokret u Srbiji 1900—1919, Beograd 1950, Od redakcije, 5. U skladu s pogledima koje u to vrijeme zastupa Moša Pijade (usp. V. Oštrić, Rad na povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj 1945—1961, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1974, 102—104), redakcija Istorijskog arhiva... ističe značenje toga razdoblja za povijest KPJ.

² Usp. zbornik radova »Dragiša Lapčević u radničkom pokretu Srbije«, Titovo Užice (i Beograd) 1984; fototipsko izdanje *D. Lapčević, Istorija socijalizma u Srbiji. Rat i srpska socijalna demokratija. Okupacija*, Beograd 1979, sa zanimljivim pogovorom »Dragiša Lapčević kao istoričar radničkog pokreta Srbije do 1918. godine«, *Rafajla Ješića* i »Prilogom bibliografiji radova Dragiše Lapčevića«; nova izdanja epistolarne građe: Dimitrije Tucović. Prepiska, Titovo Užice 1974 (priredili *J. Dubovac, M. Vukomanović, Lj. Štekić*); Prepiska srpskih socijalista u toku prvoga svjetskog rata, priredili *V. Lapčević i T. Milenković*, Beograd 1979.

Ipak treba istaći da uvodni tekst J. Dubovca »Razvoj socijalističke misli u Srbiji do 1918. godine« daje vrlo korisnu širu sliku o toj temi. Spomenut je i niz drugih ljudi, suradnika i suboraca najistaknutijih ličnosti.

Svaka od spomenutih sedam ličnosti predstavljena je kraćom, sažetom biografijom. Dani su i — najnužniji — bibliografski podaci. Trebalo ih je biti nešto više, npr. o različitim izdanjima u sklopu historiografije, s više podataka o bibliografskim istraživanjima, izabranim i sabranim djelima. Takvi podaci imaju šire značenje, jer je istraživanje naše socijalističke misli najrazvijenije u Srbiji.³ Za svaki je tekst naveden izvor, prema prvom objavljivanju, što je vrlo korisna pojedinost. Registri obuhvaćaju osobna imena i periodiku (kod periodike, začudo, bez navođenja stranica u knjizi), u obliku kratkih natuknica. I to je veoma koristan priređivački postupak.

Ovdje ne možemo pobliže govoriti o sadržaju izabranih tekstova. Spomenimo barem da neki tekstovi pokazuju veze i odnose s drugim našim zemljama i socijalističkim pokretima, u različitim kontekstima i povodima. Te je veze održavao, napose, Dimitrije Tucović. Ti sadržaji mogu biti posebno zanimljivi čitateljima u drugim našim sredinama.

Druga je knjiga manje cjelovita, što je i razumljivo. U opsegu koji je jednak prvoj knjizi mogla je dati manje uvida u socijalističku misao složenoga međuratnog vremena. Nije lako odrediti ni što čini socijalističku misao u Srbiji u razdoblju postojanja stare Jugoslavije, a što bi sačinjavalo socijalističku misao u drugim našim zemljama. U Srbiji je djelovao mnogo veći broj ličnosti relevantnih za povijest socijalističke (marksističke, komunističke) misli nego što ih se moglo obuhvatiti.

U svemu tome nalaze se, može se prosuditi, i razlozi što u drugoj knjizi nema studijskog uvoda o socijalističkoj misli, nego je, umjesto toga, objavljena nešto opširnija »Napomena priređivača«.

Uvršteni su ljudi iz dvaju generacijskih skupina: oni, rođeni između 1878. i 1898. čija je djelatnost započela i prije 1914 (1918) i ljudi rođeni u našem stoljeću (1905. i kasnije) čija je djelatnost započela u međuratnom vremenu. U prvoj su skupini Filip Filipović, Sima Marković, Živko Jovanović, Kosta Novaković, Moša Pijade i Rajko Jovanović. To je reprezentativan izbor, a zbog ograničenog opsega knjige teško bi ga bilo proširiti. U drugoj su skupini Jovan Popović, Veselin Masleša (za njega se odrednica »u Srbiji« i ne može sasvim

³ Z. Žujović ima sabrana djela u dvije knjige. Svetozar Marković još nema prava, potpuna sabrana djela, ali postoji velik broj različitih izdanja djela, spisa i pisama, veoma velika literatura o njemu i opsežna bibliografska istraživanja. Spomenut ću, barem, dvije važne bibliografije: Bibliografija radova o Svetozaru Markoviću 1875—1975, Deo I, Beograd 1976, S. M. Komadinića i E. Tešić-Naskovske i Svetozar Marković, Prilog bibliografiji 1964—1975. godine, I. Radovi o Svetozaru Markoviću (1964—1975) i II. Posebna izdanja radova Svetozara Markovića (1871—1975) Z. Panajotovića, Tokovi revolucije, X—XI, 1974—1975, 451—484. Tekstovi M. Cenića objavljuvani su u različitim zbirnim i posebnim izdanjima. («Moja tamnovanja» su, npr., ponovo objavljena u posebnom izdanju.) Novija izabrana djela V. Pelagića, u tri knjige, s bibliografijom, R. Besarovića, važna su orijentacija u gotovo nepreglednom opusu, a ima i novije literature. R. Dragović je dobro istražen (u novijoj posebnoj knjizi S. Dimitrijevića), ali je objavljen uglavnom u širem sklopu (u knjizi građe o SSDP 1901—1905), uz dopune u Dimitrijevićevoj knjizi. Dragocjena su Tucovićeve sabrana djela u 10 knjiga, dok Popovićeve još nisu dovršene (izašle su tri knjige). Vrlo zanimljiv prilog budućoj posljediteljnoj knjizi objavila je Nada Yvill u zborniku IHRPH »Povijesni prilozi« (Dušan Popović u Londonu, 3, 1984, 233—288).

dobro primijeniti), Đorđe Jovanović, Vojislav Vučković i Ivo Lolo Ribar (njegova je djelatnost do 1941. uvelike povezana s Beogradom). Oba izbora ličnosti i djela treba da pokažu ili barem naznače širinu interesa i brojnost tema u marksističkom publicističkom i drugom stvaralaštvu na različitim područjima. Dakako, opseg je te djelatnosti veći nego što se može pokazati u jednoj knjizi.

Spomenut ću, usporedbe radi, 1983. ostvareni projekt u Sarajevu: zbornik »Progressivna misao u BiH 1918—1941« obuhvaća pet svezaka, sa tematskim izborom tekstova (Filozofski spisi, Književnokritički i estetički radovi, Političke rasprave, Članci o društvenoj stvarnosti, Ekonomske analize) većeg broja autora, od kojih su neki, barem za šire čitateljstvo, relativno iznenađenje, jer dotada nisu bili objavljeni.

Unatoč kvantitativno ograničenim mogućnostima izbora priređivač je nastojao naznačiti sličnu širinu društvenokritičkog interesa. V. Vučković, na primjer, predstavljen je kao muzički kritičar marksističke orijentacije. Zanimljivo je da druga knjiga u dva smjera prelazi svoj vremenski okvir (1918—1941). Spomenuli smo da donosi i tekstove (F. Filipovića i Ž. Jovanovića) iz razdoblja do 1914/1918. U drugoj skupini nalazimo i tekstove koji pripadaju stvaralaštvu NOP-a (J. Popovića, V. Masleše, Đ. Jovanovića, I. Lole Ribara). To također smanjuje cjelovitost knjige, ali zato ilustrira određeni kontinuitet socijalističke, marksističke misli, od njenih početaka do revolucije.

Druga knjiga ima slične priloge kao prva, različite vrijednosti. »Napomena priređivača« predočuje koncepciju knjige, ali premalo kazuje o cjelini teme, zbog razloga koje smo već prikazali. Neke su biografije slabije, nešto površnije izrađene, posebno ona S. Markovića. To nije u skladu s njegovim značajkama i značenjem i s kontroverzijama u literaturi. Sima Marković je oskudno predočen, sa svega dva teksta (možda zato što je sastavljačica istodobno priredila širi izbor njegovih tekstova — onih o nacionalnom pitanju — kao posebnu knjigu, pod nazivom »Tragizam malih naroda«).⁴ I u ovoj knjizi poželjeli bismo više bibliografskih podataka (ne samo o prvim nego i o narednim — obično pristupačnijim — izdanjima, izborima iz djela i sličnom). Postoji velik broj različitih izdanja tekstova tih 11 ličnosti — od pisama do izabranih djela u više svezaka i veoma opsežna literatura o njima — dakako o nekima veća o drugima manja. Registar je drugačiji nego u prvoj knjizi. Dana su samo osobna imena, ali s više podataka — u obliku leksikonskih jedinica — no bez navođenja stranica na kojima se spominju! Ponešto neobična urednička greška.

»Socijalistička misao u Srbiji« korisno je znanstveno-popularno djelo, no u prvom redu za usporedbeno čitanje u sklopu druge srodne literature. Čitatelj kojemu bi to bilo prvo djelo te vrste morao bi ga shvatiti kao prvi krug takve lektire i krenuti dalje u upoznavanje bogatog fonda objavljenih tekstova obuhvaćenih i drugih autora. To bi izdanje moglo biti poticaj i za druga slična djela koja nam na jugoslavenskom prostoru još nedostaju, kako pokazuje i već spomenuto sarajevsko izdanje u pet svezaka. Ali, to bi morali biti i zajednički pro-

⁴ S. Marković, *Tragizam malih naroda*. Spisi o nacionalnom pitanju. Priredila i predgovor napisala D. Pešić, Beograd 1985. Knjiga je nazvana po kraćem tekstu iz 1919. godine za koji se pretpostavlja da je Markovićev. Sadrži i tekst knjige »Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma« iz koje je objavljeno nekoliko izvoda u zborniku »Socijalistička misao u Srbiji«. Drugi tekst u tom zborniku — »Slava herojima revolucije!« — upotrijebljen je i zato što podsjeća da je S. Marković pisao i o drugim temama.

jekti objavljivanja izabranih i sabranih tekstova (djela) jugoslavenskih marksista, posebno u razdoblju 1918—1941, u kojem je teže braniti isključivo teritorijalnu koncepciju stvaralaštva u pokretu koji je eminentno jugoslavenski. Na tom su području već postignuti zanimljivi rezultati (izdanja tekstova — da spomenemo važnije primjere — J. Broza Tita, A. Cesarca, Đ. Đakovića, B. Kidriča, I. Krndelja, A. Mavraka, B. Parovića — u tri knjige, M. Pijade, Đ. Salaja, B. Ziberla), ali postoji još niz mogućnosti. Npr., u Institutu za savremenu istoriju pripremljena su sabrana djela Filipa Filipovića u 12—13 knjiga. Ta su izdanja i važna dopuna — i šira cjelina — izdanjima izvora za povijest KPJ, SKOJ i revolucionarnih sindikata, u sklopu projekta »Izvori za istoriju SKJ«.

Vlado Oštrić

ZBORNİK CENTRA ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA
SLAVONIJE I BARANJE, br. 22, 1985, Slavonski Brod, 409 str.

Posljednji broj Zbornika Centra za društvena istraživanja sadrži 10 izvornih naučnih članaka, tri priloga grafi, dve naučne diskusije i 10 prikaza.

Krešimir Pavić je u svom radu (1—23) dao politički lik Luke Botića, koji potiče iz siromašne porodice. Upisao je splitsko sjemenište, a na početku apsolutizma prešao u Zadar gde upoznaje srpsku nacionalnu propagandu. Posle sukoba u bogosloviji, Botić prelazi u Srbiju u kojoj ga političke prilike razočaraju. Nakon kratkog boravka u Zagrebu dolazi u Đakovo u kome počinje svoj bogat književni rad. Odlučan je protivnik apsolutizma. Posle pada apsolutizma 1861. izabran je za đakovačkog narodnog poslanika. Autor najveću pažnju posvećuje Botićevom delovanju kao narodnog poslanika u Hrvatskom saboru, kada se najjasnije formulišu njegova politička shvatanja. On je za savez s Mađarskom u cilju odbrane od bečke centralističke politike. Botić se zalagao za ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. U tom cilju je 1861. posetio Split nastojeći da okupi narodnjake.

Nastup Ujedinjene omladine 1897. predmet je rada Branke Pribić (25—62). Posle uvoda, autorica analizira almanah »Narodna misao« s kojim je Ujedinjena omladina istupila 1897. i kaže da je on u celini dobro koncipiran. Ujedinjena omladina u prvom delu deklarise svoja shvatanja u sadašnjosti pozivajući se na argumente iz prošlosti i uverava da su oni jedina perspektiva za budućnost. Ona u drugom delu »demonstrira« izjave podrške 25-orice uglednih političara, publicista i ljudi od nauke, čime je nastup Ujedinjene omladine dobio na težini, iako je stajao usred hrvatske i srpske opozicije koja nije delila njezino mišljenje. Od posebnog je značaja da su podršku Ujedinjenoj omladini pružili Tade Smičklas, profesor istorije, i Lovro Monti, istaknuti borac za prisajedinjenje Dalmacije Hrvatskoj. Ujedinjena omladina otvoreno je ukazala na to da se hrvatsko-srpski spor pretvorio u moralno-etički problem pa ga je preventivno kao takvog trebalo rešavati.